

مزار

مرقد مطهر

امام جواد (ع)

و

میراث فرهنگی تقوی

درآمد:

پس از شهادت امام جواد(ع) و دفن مظلومانه ایشان در جوار مزار جدش امام کاظم (ع)، در ابتدا به مدت نیم قرن از اوائل دوران امامت امام هادی(ع) تا نیمه های دوران غیبت صغری، جامعه شیعه شاهد دورانی همراه با اختناق و فشار و آذیت و آزار شدید بود. نقطه شروع این دوران از خلافت متوکل در سال 232 ق تا پایان خلافت معتضد در سال 289 ق است. همین اختناق و آزارها یکی از دلایل رخداد غیبت امام مهدی(عج) است. در این دوران مهمترین جلوه فرهنگی تقوی یعنی مزار کاظمین با وجود همجواری با بغداد در غربت و مهجوریت است و شاید تنها بنایی ساده بر مزار آن دو امام و یا چهار دیواری تعیین کننده حدود مزار وجود داشته باشد. ولی از اواخر دوران غیبت صغری به موازات تضعیف خلافت و کم رنگ شدن فشارها بتدریج مرحله اول فرهنگ تقوی که بنای مزار و بقعه مطهر کاظمین باشد، پا به عرصه تاریخ می گذارد و در کنار تحولات تاریخی این بقعه بتدریج با سکونت شیعیان در مجاورت این حرم محله کاظمین یکی از محله های شیعه نشین در حومه بغداد، روبروی محله اعظمیه در آن سمت دجله می گردد. تا اینکه با روی کار آمدن آل بویه در عراق از سال 334 ق، هم هویت مسکونی کاظمین و هم بنای حرم کاظمین رسمیت تاریخی می یابد. و از آن زمان به بعد می توان به جستجوی فرهنگ تقوی در بستر فرهنگ اسلامی/شیعی پرداخت. بدین جهت در این فصل گزارشی اجمالی از سیر تاریخی حرم و شهر کاظمین در تاریخ معرفی شده و بر بستر آن ایده های برنامه ای معرفی می گردد. و آنگاه معرفی دیگر فرصت های فرهنگی دارای ظرفیت برنامه سازی ارائه می شود و در نهایت موسسه ها و منابع جهت امکان استفاده بیشتر و بهتر معرفی می گردد.

1. معرفی ایده های فرهنگی/تاریخی:

1.1. گاه شمار مزار کاظمین:۱

تاریخ	حاکم	رویداد
پیش از شهادت و دفن	هارون عباسی	وجود محوطه محصور بر مزار امام کاظم(ع)، جهت ممانعت از زیارت و دستور امام رضا(ع) به نماز گذاردن در مساجدی که در اطراف مزار شریف بود ^۲ و سلام دادن به مزار از پشت دیوار مساجد ^۳
بعد از متوکل	متوکل عباسی	سخت گیری بر مزارهای شیعه و تخریب آنها
دوران غیبت صغری		بنای تدریجی بنا و توسعه اجمالی آن در طول 150 سال تا پیدایش آل بویه سکونت تدریجی برخی شیعیان در مجاورت مزار و ایجاد محله کاظمین
365	ناشی، شاعر شیعه	چلچراغ مربع و زیبایی را ساخت و در زیارتگاه کاظمین نصب کرد.
449 ق		فرماندار بغداد (زهیری و ابن بُدان) به همراهی عامه خصوصاً حنابله شهر به شیعه و شهر کاظمین هجوم بردند و قبرستان قریش و مزار کاظمین را به آتش کشاندند و قصد انتقال پیکر امام جواد(ع) به قبرستان احمد بن حنبل را داشتند ولی نتوانستند ^۴
334 - 3356	حکومت معز الدوله دیلمی بر بغداد	بنای اولین بنای آستان مقدس و ترویج فرهنگ زیارت آشکار و گسترده کاظمین از این زمان، در مناسبت های مهم شیعی غدیر و عاشور . بنوشته تواریخ: در زمان معزالدوله دیلمی اولین حاکم شیعی بغداد و عراق جشن عید غدیر در بغداد از سال 354 ق اعلان گردید پس در این روز مردم شادی کنان و دسته دسته به زیارت کاظمین می رفتند ^۵

1 . مجموعه مقالات همایش سیره و زمانه امام جواد (ع) ج 1 ، مقاله: تاریخچه بارگاه امامین جوادین ص 246
2 . در کنار این بقعه، مسجدی به نام مسجد باب‌التین یا مسجد کاظمیه قرار داشت که شیعیان از داخل این مسجد قبر آن دو امام را زیارت می‌کردند و به همین سبب بقعه امامین به مشهد باب‌التین نیز معروف شد
3 . ابن قولویه، کامل الزیارات، ص 313 - 315،
4 . مناقب آل ابی طالب، 4 ص 429
5

369	عضد الدوله دیلمی	بنای خصاری بر اطراف حرم به جهت محافظت از طغیان ها و سیلاب ها دجله
443	دوران ضعف آل بویه	حمله حنبلیان بغداد در اعتراض به مراسم محرم شیعه و حرم کاظمین و غارت اشیای گرانبهای حرم و آتش زدن آن و قصد آنان برای انتقال پیکر امام جواد(ع) به قبرستان احمد بن حنبل ولی ناکامی در اجرای آن
444 - 450	آل بویه - بساسیری فاطمی	بازسازی حرم و بنای صندوق هر دو مزار شریف
466	سلاجقه	طغیان و سیلاب دجله و تخریب حصار و بخش هایی از حرم و بازسازی حرم با هزینه امرای آل عثیل شیعه (حاکم بر جزیره در شمال عراق)
492	اواخر سلاجقه	مجد الملک براوستانی قمی وزیر برکیارق سلجوقی، به بازسازی حرم اقدام کرد و به کاشی کاری گنبد و ساخت دو مناره و صندوقچه های دو قبر و بنای استراحتگاه زائران
517	خلیفه المسترشد بالله عباسی	پس از جنگ خلیفه با حکومت شیعی بنی مزید در عراق، دوباره نواصب بغداد به حرم کاظمین هجوم برده و آن را غارت کردند و درب و پنجره ها را کردند. پس با شکایت علویان به خلیفه، دستور مجازات خاطیان و بازسازی داده شد
554 569 614	خلیفه عباسی الناصر لدین الله، به همت وزیر شیعی اش مؤید الدین محمد قمی	سیلاب های دجله در قرن ششم و هفتم و تخریب های گهگاه سیلاب و بازسازی خلفا یا وزرای شیعی آنان

624	المستنصر عباسی	بنای مجدد گنبد که در آتش سال پیش سوخته بود
646 - 647	خلافت عباسی	سیل بسیار عظیم و سرتاسری 646 ق در بغداد و ابگرفتن حرم تا بدان حد که فقط گنبد از آب بیرون ماند و دستور خلیفه برای بازسازی حرم تا سال بعد
656	تصرف بغداد بدست مغول ها	تخریب مساجد بغداد و حرم کاظمین توسط مغول ها، ولی اقدام به بازسازی آن توسط عمر بن محمد قزوینی نایب امیر مغولی بغداد
769	آل جلایر	بازسازی حرم توسط سلطان اویس جلایری بدستور او به جای یک گنبد، که در عصر آل بویه ساخته شده بود، دو گنبد برفراز قبرهای مطهر ساخته شد
914	شاه اسماعیل صفوی	تصرف عراق توسط شاه اسماعیل و دستور تجهیز بقاع متبرکه شش گانه به صندوق های خاتم کاری شده در کاظمین بدستور او: تمامی بناهای حرم را خراب کرده و بنای زیبا و با شکوهی شامل رواق در چهار سو، صحن، حرم و دو گنبد جدید کاشی کاری شده ساخته شد. مسجدی با شکوه و با ستون های ضخیم در شمال حرم احداث شد که اکنون هم پابرجاست و به نام مسجد صفوی اشتهار دارد
935	شاه تهماسب صفوی	ادامه طرح تعمیر و توسعه
956	سلطان سلیمان قانونی عثمانی	منبر و تزیینات داخلی حرم
978	سلطان سلیم دوم عثمانی	بنای مناره ها
1032	شاه عباس صفوی	اولین ضریح فولادی

بازسازی سقف چوبی ایوان ها	شاه سلطان حسین صفوی	
ایجاد صحن وسیع و بازسازی گلدسته ها و اولین طلا کاری گنبد	آقا محمد خان قاجار	1207
آینه کاری زیر گنبد و رواق ها و طلاکاری مناره ها	فتحعلی شاه قاجار	
اهدای پرده ابریشمی گلدوزی شده مزار نبوی به مرقد کاظمین که در شب قدر بر دو مرقد نهاده شد همراه با مراسم با شکوهی	سلطان محمود عثمانی	1255
طلاکاری ایوان جنوبی	منوچهر خان گرچی والی اصفهان و خوزستان	60 - 1259
اجرای طرح جامع بازسازی عتبات عراق بدستور امیرکبیر و به اشراف شیخ عبدالحسین تهرانی معروف به شیخ العراقین، از جمله بازسازی ها و تعمیرهای مفصل در حرم کاظمین و در نهایت سفر ناصرالدین شاه برای بازدید از عتبات و تعمیرها در سال 1287	ناصرالدین شاه قاجار و امیر کبیر	1281 تا 1285
نصب دربهای نقره کوب و بازسازی طلاکاری گنبد به خرج شاهزاده های قاجار	قاجار	96 - 1294
طرح توسعه صحن که با جشن باشکوهی افتتاح گردید	قاجار	1296 - 1301
بدستور هدایت پاشا از فرماندهان نظامی عثمانی در عراق، اولین پل (که پل چوبی شناوری بود) بین کاظمین و مناطق شرقی بغداد زده شد و این دو شهر به همدیگر متصل گردیدند	عثمانی ها	1302
نصب اولین ضریح نقره توسط خیرین قاجار	قاجار	1324

2008	پس از سقوط حزب بعث در عراق	بازسازی حرم کاظمین توسط ستاد بازسازی

جدول ایده یابی		
خاستگاه ایده	ایده های برنامه ای/تبلیغی	
شخصیت شناسی بنیانگذاران و توسعه گران	- بازشناسی سیر تاریخی دولتمردان و هنرمندان و دانشمندان خدمتگزار حریم حرم کاظمین و گونه شناسی خدمات هر یک	
جغرافیای طبیعی	- تخریب های تاریخی شهر وابسته به عامل طبیعی سیل ها و طغیا نه های دجله ⁶	
شخصیت های ایرانی و حرم کاظمین	- نقش بارز شخصیت های سیاسی و هنرمند ایرانی در پایه گذاری حرم و طرح های توسعه و بازسازی های تاریخی حرم کاظمین از آغاز تاکنون	
حرم کاظمین و وحدت شیعه و سنی	- حرم کاظمین محور وحدت شیعه و سنی در بغداد و محور فعالیت های عمرانی و فرهنگی مشترک سلاطین شیعه و سنی حاکم بر عراق	
دشمنی ها تاریخی	حرم کاظمین در نیمه دوران عباسی (دوران سلاجقه) و در قرن معاصر، مورد هجوم حنابله و ناصبی ها، وهابی ها و بعثی ها (در قیام انتفاضه شیعیان عراق)	
تاریخ تشیع در ایینه کاظمین	گاه شمار حکومت های شیعی (آل جلایر و بنی عقیل) و یا حکومت های ایرانی (شیعی چون آل بویه و صفویه و قاجار) بر کاظمین و بازتاب آنها بر رشد تشیع و پیشرفت کاظمین و عمران حرم مطهر کاظمی	

6. در سال های 367 ه.ق و 466 ه.ق و 554 ه.ق و 569 ه.ق و همچنین در سال 614 ه.ق و 646 ه.ق و 654 ه.ق و 614 ه.

<ul style="list-style-type: none"> - نقش شهر معنوی کاظمین در کنار بغداد پایتخت عراق در ارتقای سطح مذهبی و معنوی این شهر به ویژه در جامعه شیعه - فرهنگ زیارت کاظمین به صورت گسترده در بستر تاریخ از زمان آل بویه بدین سو تا زیارت های میلیونی کنونی که به رمز هویت شیعه تبدیل شده است 	<p>جایگاه فرهنگی کاظمین</p>
<ul style="list-style-type: none"> - شخصیت های ایرانی مدفون در جوار حرم کاظمین (به ویژه: خواجه نصیر طوسی و ابن قولویه قمی + برخی از پادشاهان آل بویه و ...) - علمای شیعه برجسته مدفون در حرم کاظمین (خصوصا شیخ مفید و سید مرتضی و رضی 	<p>شخصیت های حرم</p>
<ul style="list-style-type: none"> - مبارزات ضد استعماری علما و مردم عراق آغاز شده از شهر کاظمین چه در انقلاب ثوره عشرين (قيام 1920 شیعه عراق بر علیه انگستان که در ابتدا از کاظمین شروع شد و بعد به تمام جغرافیای شیعه عراق کشیده شد) و در مبارزات بر علیه صدام که نقطه اوجش در انتفاضه 1991 م بود. 	<p>جایگاه ضد استعمار کاظمین</p>

1.2. ایده های معاصر در فرهنگ تقوی:

- امام جواد(ع) در منابع تاریخی و حدیثی اهل سنت
- امام جواد(ع) از نگاه مستشرقین و در دانشنامه های مستشرقین
- فرهنگ نام و القاب امام جواد از جهت میزان فراوانی در اسامی افراد در فرهنگ های گوناگون شیعی در کشورهای مختلف^۷
- گزارشی از اماکن جغرافیایی و ...^۸ نامگذاری شده به القاب حضرت
- گزارشی از میزان مساجد و هیئات نامگذاری شده بنام امام جواد(ع)
- شخصیت های مشهور تاریخ اسلام و تشیع با القاب حضرت
- چرایی و چیستی شهرت مزار امام به باب المراد (در بستر معجزه های تاریخی بارگاه امام جواد(ع))

1.3. امام جواد(ع) در موسوعه عرفانی/فرهنگ زیارتی شیعه:

سیمای امام جواد(ع) در مفاتیح الجنان:

- روز منتسب به امام در روزهای هفته + ساعت منتسب به امام در شبانه روز
- نماز امام جواد(ع)
- ذکر صلوات بر امام جواد(ع)
- زیارتنامه امام جواد(ع)
- حرز امام جواد(ع)

7. ناظر به تنوع ترکیب اسامی مضاف در فرهنگ های مختلف عربی و ایرانی و هندی و ...

8. همانند شهری بنام «سمانه» که نام مادر امام جواد(ع) است در ایالت راجستان هند. و یا روستاها و یا محله های شهری و موسسات و مراکز

آموزشی و پزشکی و شهری و ... یا خیابان های نامگذاری شده به القاب امام جواد(ع)

2. معرفی نهادها و محصولات مکتوب و نرم افزاری:

موسسات و مراکز پژوهشی فعال:

- مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما (با اولویت گروه تاریخ و گروه پژوهش های برنامه ای)
- گروه تاریخ پژوهشگاه دفتر تبلیغات اسلامی
- کتابخانه تخصصی تاریخ ایران و اسلام

کتابشناسی :

از جهت کتاب شناسی در مورد زندگانی ، شخصیت و سیره امام جواد(ع) منابع فارسی و عربی متعددی وجود دارد. ولی جامع ترین آثار مکتوب در این زمینه عبارتند از:

موسوعه الامام الجواد(ع) ، موسسه ولیعصر(عج)

مجموعه مقالات همایش سیره و زمانه امام جواد (ع)، انجمن تاریخ پژوهان حوزه علمیه قم

کتابشناسی کاظمین، پژوهشکده حج و زیارت تهیه شده و توسط نشر مشعر،⁹

نرم افزار:

- نرم افزار «ائمه کاظمین(ع)» مرکز تحقیقات رایانه ای حوزه علمیه اصفهان، درباره ائمه معصوم(ع) مدفون در کاظمین ، متن 260 جلد کتاب و 191 مقاله درباره ائمه کاظمین(ع)
- نرم افزار سیره معصومان، کامپیوتر نور، با 84 عنوان کتاب با موضوع امام محمد تقی (ع)، 3604 فیش پژوهشی پیرامون امام جواد (ع)
- نرم افزار «دانستنی های امام جواد(ع)» ویژه تلفن همراه است که از سوی مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان
- نرم افزار «امام جواد(ع)» عنوان نرم افزاری محصول دیگری است که در حوزه اهل بیت(ع) است به همت مؤسسه فرهنگی هنری یاسین

⁹ . شامل اطلاعات آثار منتشر شده به زبانهای مختلف درباره امام کاظم و امام جواد (علیهما السلام) و نیز شهر کاظمین از ابتدا تا مهرماه ۱۳۹۳ است. (۵۳۵ مورد درباره امام جواد (ع) ، شامل ۳۲۲ کتاب (از این تعداد ۵۳ عنوان ویژه گروه سنی کودک و نوجوان است)، ۱۸۳ مقاله و ۳۰ پایان نامه است. و از انی 535 اثر، ۴۰۰ مورد به فارسی، ۱۲۲ مورد به زبان عربی و ۱۳ اثر به زبان های دیگر است.)

- نرم افزار اندرویدی زندگینامه امام جواد علیه السلام، تولید موسسه تحقیقات و نشر معارف اهلبیت

سایت شناسی:

سایت عتبه کاظمین (عربی و فارسی)

دانشنامه امام جواد(ع) در پایگاه اطلاع رسانی حوزه

دانشنامه امام جواد(ع) در پایگاه جامع عاشورا

شبکه اطلاع رسانی امام جواد

معرفی کارشناس ها:

- کارشناس های موجود در سایت مرکز پژوهش ها

- نویسندگان مقالات همایش امام جواد(ع)

- انجمن های علمی حوزه خصوصا: انجمن تاریخ و کلام